

Jedna podoba mediálního diskursu o Romech (Na příkladu zpráv o událostech v Klatovech v únoru 1991)¹

Jiří Homoláč

1. Úvod

Na konci února 1991 napadla skupina asi 30 klatovských občanů Neromů nejprve v Klatovech a potom v Libkově na Domažlicku členy dvou spřízněných romských rodin Bendíků a Janů. Výsledkem těchto násilností byly dva zdemolované byty, čtyři zranění a jeden mrtvý. V této studii analyzuji podání těchto událostí ve zprávách ČTK (12 zpráv) a v osmi českých denících (Mladé frontě dnes – MFD, Lidových novinách – LN, Rudém právu – RP, Občanském deníku – OD, Lidové demokracii – LD, Práci – P, Svobodném slovu – SS a Zemědělských novinách – ZN; celkem 43 textů).

2. Analyzované texty

2.1 Zprávy ČTK

Agenturní zpravodajství obvykle usiluje o vyváženost, objektivitu a neutrální podání, shromážděné zprávy ale ukazují, 1) že ve zpravodajství ČTK není ve sledovaném období principiálně vyloučeno expresivní vyjadřování, viz níže „150 Romů ochotných vyrukovat“ (jakkoli to podle mne na věci příliš nemění, jde nejspíš o parafrázi či neoznačenou citaci cizí řeči), 2) že se překvapivě mnoho prostoru dává blíže neurčeným zdrojům, viz níže „údajně“ nebo „Většina obviněných je bez pracovního poměru. Mezi obyvateli Klatov se proslychá, že se žijí vekslováním“ (ČTK 27.2.91) a 3) že ČTK charakterizuje Romy barvou pleti i tam, kde to není relevantní, srov. níže „útok, který skončil smrtí 21letého mladíka snědé pleti“ nebo „snědí spoluobčané“ (ČTK 1.3.91). Charakteristiky „snědé pleti“ či „snědí“ jsou zdá se v těchto textech užívány jako neutrální synonyma pojmenování „Rom“ a „romský“.

ČTK 28.2.91

Další dva podezřelí za mřížemi

Klatovy 28. února (ČTK) – Tříčlenná delegace rozezlených Romů z Teplicka přijela do Klatov s nabídkou pomoci místním občanům romského původu při eventuální odvetě za útok, který skončil smrtí 21letého mladíka snědé pleti. Členové klatovské ROI vynaložili maximální úsilí, aby uklidnili své kolegy ze severních Čech a rozmluvili jim uskutečnit agresivní úmysl. Údajně také na Chomutovsku je připraveno asi 150 Romů ochotných vyrukovat na bílé.

2.2 Novinové zprávy

2.2.1 Práce s agenturními zprávami v denících

Zpravodajský servis ČTK je i v případě klatovských událostí pro sledované deníky (přínejmenším vedlejším) zdrojem, se kterým dále pracují. Jednotlivé deníky přebírají vybranou pasáž agenturní zprávy doslova nebo jen s malými formulačními změnami, bez výrazných významových posunů.² Velmi často ale zprávu krátí, neuvádějí její zdroje apod. Toto krácení je dáno především menším rozsahem novinové zprávy, někdy se ale ztrácí

¹ První verze tohoto textu byla otištěna ve sborníku *Jinakost, cizost v jazyce a v literatuře*, PedF UJEP, Ústí nad Labem, 1999, s. 111-121.

² Jedinou výjimkou je zpráva OD z 5.3.91, v níž věta „Naproti tomu druhá strana údajně sbírá finanční prostředky na kauci pro pětici mužů ve vazbě, kteří jsou podezřelí jako hlavní aktéři útoku“, převzatá doslova ze zprávy ČTK, pokračuje takto: „nehumánně chápaného jako akt msty na cikánech“. Vyjádření odmítavého postoje je zajímavé tím, že se autor užitím pojmenování „cikáni“ distancuje od cizího hlasu (OD jinak důsledně používá pojmenování Rom).

původní kontext. Ve zprávě ČTK se např. píše o vyšetřování a o tom, co se děje v Klatovech po útoku, v daném deníku pouze o jejím vyšetřování. V prohlášení místopředsedy federální vlády Jozefa Mikloška (ČTK 5.3.91) se mluví o klatovských událostech v souvislosti s dodržováním lidských práv a s přežívajícími rasistickými předsudky, v zkrácené podobě tohoto prohlášení v LN ze 6.3.91 zůstala jen souvislost s přežívajícími rasistickými předsudky.

2.2.2 Stručná charakteristika shromážděných novinových textů

Absolutní většinu analyzovaných novinových textů tvoří zprávy. Tři texty jsou rozhovory, rozhovor a minirozhovor s tiskovým mluvčím policie v Klatovech (MFD 27. a 28.2.91) ale patří spíše k specifickému žánru zpravodajského interviu. Jediným „čistým“ rozhovorem je tak minirozhovor s předsedou Demokratického svazu Romů v Ostravě o událostech v Klatovech, o stěhování Romů ze Slovenska a o vztahu k ROI (P 7.3.91). Čtyři, resp. pět textů jsou reportáže, pojednávající o situaci v Klatovech (P 6.3.91) a především o průběhu pohřbu (viz P, MFD, OD a LN z 8.3.91). Ve sledovaném období se k daným událostem, přesněji řečeno k reakcím na ně vztahuje ještě poznámka *Klid a spravedlnost* (MFD 2.3.91), zajímavá tím, že se v ní píše o tom, jak situaci v Klatovech zhoršují výroky představitelů ROI.

3. Hlasy – citace a parafráze ne/zúčastněných

3.1 Tiskový mluvčí okresní správy VB v Klatovech

Z podstaty věci vyplývá, že největšího prostoru se v agenturním i novinovém zpravodajství dostalo mluvčímu policie. Ten informuje zpravodaje ČTK či jiné novináře o události samé, o průběhu vyšetřování a o preventivních opatřeních policie. Na následující ukázce je dobře vidět, že tiskový mluvčí o události nejen informuje, ale také ji interpretuje, viz „*Krátce řečeno, chtěli jim dát na vědomí, že přebírají spravedlnost do vlastních rukou*“ (o brání spravedlnosti do vlastních rukou viz více v 5.2.2).

ZN 26.2.91, s. 2

Pogrom v Klatovech

(...)

S otázkou, k čemu vlastně v pátek a v sobotu v západočeském pohraničí došlo, jsme se obrátili na tiskového mluvčího okresní správy VB v Klatovech Karla Fořta.

„Z výsledků vyšetřování, jež dosud máme k dispozici, vyplývá, že dosti početná skupina osob se rozhodla potrestat klatovské Rómy (úzus *Zemědělských novin*, J.H.), kteří se v předcházejícím období nechovali v souladu se zákonem. Krátce řečeno, chtěli jim dát na vědomí, že přebírají spravedlnost do vlastních rukou. Nejprve v pátek večer přepadli náhodného chodce – Róma – a způsobili mu zranění, se kterým je hospitalizován v klatovské nemocnici. Krátce poté oblehli, zdemolovali a vypálili byt jedné rómské rodiny v Klatovech, následujícího dne pak zřejmě titíž zorganizovali trestnou výpravu do Libkova, kam se někteří členové napadené rómské rodiny uchýlili. Tam jednomu z Rómů způsobili těžké zranění, kterému včera podleh.“ (rc)

Z hlediska práce s hlasy je zajímavé, že hlas kapitána Fořta je používán jako kontrapunkt, lépe řečeno korektiv hlasů Romů.

P 27.2.91, s. 2

Po stopách komanda

(...)

„Děláme maximum pro to,“ řekl nám zástupce ROI Štefan Bažo, „abychom zabránili odvetné akci našich spoluobčanů, kteří jsou trestnou výpravou pobouřeni. Nelíbí se nám ani postup vyšetřujících orgánů, ani prokurátora, který se s námi odmítl bavit, a není v pořádku, že pachatelé zůstali na svobodě.“ Jak nám však sdělil mluvčí okresní správy VB v Klatovech Karel Fořt, policie začala vznášet obvinění proti 9–15 vytipovaným aktérům útoku. Prokurátorovo postavení je složité: určit viníka při obdobných akcích je nelehké. O řešení jednali zástupci ROI, kriminalisté, vyšetřovatel VB, prokurátor a zástupci OF. (kj)

3.2 Romové

3.2.1 Členové napadené rodiny

Hlas obětí útoku se v analyzovaných textech objeví jen jednou, resp. dvakrát, a to až v textech o pohřbu Emila Bendíka. Ti, kterých se celá událost týká nejvíc, tedy promluví až jako poslední. Viz následující ukázky:

MFD 8.3.91, 1, 2

Tichý pohřeb 21letého Emila Bendíka

Klatovský Bronx

(...) děda Bartoloměj Jano bezmocně máchal rukama. Loučil se svým vnukem, 21letým Emilem Bendíkem. Utřel si pak slzy, hodil hrst země na rakev a obrátil se k účastníkům pohřbu – snad šedesátce Romů: „Děkuju vám, že jste přišli, byl jsem s Emilem od malička... děkuju bílým, který taky přišli... a vy Cikáni, běžte teď všichni domů, už se to nesmí nikdy stát.“ (M. Pecháčková)

LN 8.3.91, s. 16

Romové se v Klatovech loučili s E. Bendíkem

Pohřební klid

(...)

Tehdy se starý Bartoloměj Jano naposledy rozloučil se svým vnukem. Učinil tak slovy, jimiž vůbec možná poprvé v životě pomohl společnosti: vyzval Romy, aby se ihned ze hřbitova vrátili do svých domovů.

(D. Proboštová)

3.2.2 Místní představitelé ROI

Většího prostoru se dostalo představiteli klatovské ROI Štefanovi Bažovi. V následujících dvou verzích jeho výroků lze vydělit část, kde Š. Bažo událost interpretuje („*brutální zákrok bílých proti Romům*“), a část, v níž mluví o snaze předejít možnému konfliktu („*Romská občanská iniciativa musela v následujících dnech vynaložit spoustu úsilí, aby zabránila snahám o odvetu a předešla dalšímu násilí*“). Je myslím důležité říct, že napříště ve zprávách ČTK i ve zprávách novinových vystupuje už jen jako „uvážlivý Rom“, který ostatním Romy uklidňuje a pomáhá předejít nepokojům.³ Topos „uvážlivého Roma“ se podle mých zkušeností objevuje ve zprávách o podobných událostech pokaždé a odráží představu majority, že komunikace s neuvážlivou, emotivně jednající minoritou takového prostředníka vyžaduje. Primárně ale přítomnost prostředníka implikuje existenci dvou (a více) stran, které jeho služby potřebují.

ČTK 26.2.91

Policie vznáší obvinění proti útočníkům

(...)

„Byl to **brutální zákrok**⁴ bílých proti Romům,“ řekl pro ČTK předseda sociální komise ROI v Klatovech Štefan Bažo. Podle jeho slov už v pátek večer po Klatovech táhla skupina 40 až 50 lidí, kteří vykřikovali různá hesla, mj. „Chceme bílou Evropu“. Na následky jejich řádění 21letý Emil Bendík zemřel, další čtyři Romové leží v nemocnici s těžkým zraněním. „Pokud útočníci měli něco proti některým Romům, měli si to s nimi vypořádat třeba někde v hospodě, a ne napadnout celou rodinu a zdemolovat byty, kde byly i děti. Romská občanská iniciativa musela v následujících dnech vynaložit spoustu úsilí, aby zabránila snahám o odvetu a předešla dalšímu násilí,“ dodal Štefan Bažo.

³ K tomu srov. i reprodukci výzvy klatovské ROI v RP (viz též P a MFD).

RP 28.2.91

Okresní ROI v Klatovech ve středu vydal výzvu, v níž nabádá občany romské národnosti k rozvaze, klidu a pořádku. Žádá je, aby se zdrželi jakýchkoli agresivních projevů a neodpovídali na provokace. Tragická událost, uvádí se ve výzvě, je objektivně a se vši důsledností vyšetřována.

⁴ Vytučení v této i ve všech následujících ukázkách jsou moje.

ZN 27.2.91, s. 7

Ještě k tragickým událostem v Klatovech

Rómové chtěli odvetu

K pátečním a sobotním tragickým událostem (...) se vyjádřil i předseda sociální komise Rómské občanské iniciativy v Klatovech, Štefan Bažo:

„Byla to **promyšlená akce** bílých, namířená proti Romům. Už v pátek večer totiž v Klatovech táhla skupina čtyřiceti až padesáti lidí, kteří vykřikovali různá rasistická hesla, například: Chceme bílou Evropu! Pokud útočníci měli něco proti konkrétním osobám rómského původu, měli si to s nimi vyřídit třeba někde v hospodě, a ne napadnout celou rodinu a zdemolovat byty, v nichž byly i děti. Rómská občanská iniciativa pak v následujících dnech musela vyvinout spoustu úsilí, aby zabránila některým **horkým hlavám** pokusit se o odvetu. Nelíbí se nám také liknavý postup, který k celé události zaujímají orgány činné v trestním řízení.“

(...)

(rc)⁵

To, že příslušníci většiny akceptují Baža spíše jako prostředníka než jako interpreta, dokládá i ukázka následující. Tiskový mluvčí policie K. Fořt v odpovědi na otázku, co říká Bažovu výkladu událostí, totiž mluví především o jeho roli zprostředkovatele.

MFD 27.2.91, s. 7

Bílým násilníkům dělal tipaře Rom

Válka rodinných klanů?

(...)

Jeden z představitelů Rómské občanské iniciativy v Klatovech ŠTEFAN BAŽO záležitost otevřeně označil za brutální útok bílých občanů proti Romům. Řekl, že už v pátek minulého týdne po Klatovech táhla 40-50členná skupina s rasistickými výkřiky „Chceme bílou Evropu“ atd. Co k tomu dodáte?

„Pokud se týká pátečního dění v Klatovech – je to smutná pravda, při které je třeba zdůraznit, že právě Štefan Bažo, Slavomír Guman a další romští představitelé pro uklidnění situace odvádějí neocenitelnou práci. Podařilo se jim zabránit minimálně dvěma až třem rodicím se incidentům, které by mohly přerůst v oboustrannou tragédii.“

(...)

(Jan Čech)

3.2.3 Republikoví představitelé ROI

Mnohem častěji než napadená rodina nebo jiní klatovští Romové promlouvají ve sledovaných textech nejvyšší představitelé ROI a romští poslanci ČNR a FS (výroky z tiskové konference ROI věnované klatovským událostem analyzují v 5.1).

ČTK 27.2.91

Rómská občanská iniciativa k událostem u Klatov

„Žádáme podrobné vyšetření událostí ve dnech 22. a 23. února v Klatovech a v Libkově na Domažlicku, kdy asi 30členná banda útočníků napadla Romy. Zmařený život 21letého Emila Bendíka, těžké ublížení na zdraví dalších Romů, zapálení domu, v kterém žila rómská rodina, a škody na jejich majetku vyžadují potrestání viníků této rasisticky zaměřené akce,“ zdůraznil v rozhovoru se zpravodajkou ČTK místopředseda Rómské občanské iniciativy Miroslav Tancoš.

Řekl, že představitelé ROI spolu se čtyřmi poslanci ČNR navštívili Klatovy a jednali s představiteli města, okresní správy VB a prokuratury. „Zjistili jsme, že pro obnovení klidu dělají příslušníci VB v Klatovech maximum. Postup okresního prokurátora považujeme ale přinejmenším za liknavý, až teprve na náš popud zahájil příslušné kroky. Rovněž se domníváme, že starosta Klatov měl učinit nějaké opatření, aby k této tragédii nedošlo. Už dva týdny předem totiž věděl o anonymním dopisu, který napadená rómská rodina dostala a v kterém jim bylo vyhrožováno povražděním. Připomínám, že mezi napadenými byla osmdesátiletá žena a šedesátiletý muž, který, aby se s malým dítětem z podpáleného domu zachránil, musel vylámat střešní krytinu a

⁵ Odlišná podoba výroků Š. Baža ve zprávě ČTK a ve v zprávě ZN (v obou případech jsou ale uvozovky), dokládá známý fakt, že i pasáže označené uvozovkami jsou jen více či méně přesnou reprodukcí toho, co dotyčná osoba skutečně řekla. Tímto problémem se tu ale zabývat nebudu, za problematictější ostatně považuji to, že čtenář českých novin, např. MFD), který si nejprve přečte část textu, pak jméno nějaké osoby a citaci jejího výroku, si nemůže být jist, zda je úvodní pasáž neoznačenou citací jiných výroků této osoby, jejich parafrází nebo má k tomu, co dotyčný řekl, ještě volnější vztah (jde např. o uvedení do problematiky, shrnutí postojů dané osoby atp.).

tak uniknout. Z toho, co jsme viděli a slyšeli, bohužel musím konstatovat, že to, co se stalo, je bráno klatovskou veřejností s jistým ulehčením. My tyto události považujeme za velice závažné, které mohou mít nedozírné následky,“ řekl dále Miroslav Tancoš.

Místopředseda ROI dále uvedl, že ROI učiní vše, aby pohřeb Emila Bendíka proběhl v klidu a aby mezi skupinami Romů a dalšími obyvateli nedošlo k dalším incidentům.

Tajemník ústředního výboru ROI Ladislav Suchánek k tomu dodal, že ROI dostává řadu výhrůžných anonymních dopisů. „Jsme pro vytvoření demokratického státu s pevným právním řádem, kde na každého násilníka musí být brán stejný metr, ať je bílý nebo černý. Přejeme si, aby se na nás nevztahovaly pouze povinnosti, ale také práva, abychom mohli vstupovat do veřejných místností bez obav, že budeme vyhozeni.“

Nebudu se zde zabývat tím, co a nakolik přesně převzaly z této agenturní zprávy jednotlivé deníky, jen upozorním na zprávu LD, ve které jsou výroky představitelů ROI parafrázovány a na jednom místě s distancí komentovány, viz „*Výhrady mají proti liknavosti při zahájení vyšetřování a domnívají se, že šlo tragédii zabránit. Neuvádějí však jak, pouze fakt, že starosta obce věděl o anonemu vyhrožujícím romské rodině povražděním.*“

3.2.4 Ladislav Fizik

Rom Ladislav Fizik přijel podle vlastních slov na pohřeb Emila Bendíka jako zástupce pražské ROI a přivezl pozůstalým peněžitý dar. Na klatovském nádraží se dostal do konfliktu s železniční policií a výpravčím. Na obřad se dostavil později, s krví v obličeji. OD reprodukoval a komentoval hlas Roma, který není ani obětí, ani známým funkcionářem, takto.⁶

OD 8.3.91, s. 6

Oběť pohřbena, válka pokračuje?

Obřad byl důstojný. Ladislav Fizik má monokl. Policisté ve vikýři. Co bude za týden ..., čtrnáct dnů?

(...)

Ladislav Fizik – podle svého vyjádření aktivní člen ROI – přijel až z Prahy. Na hřbitov dorazil s monoklem a (údajně) se zlomeným prstem na ruce (ten však neukázal). Hloučku novinářů oznámil, že jej hned na klatovském nádraží napadl jakýsi civilista, k němuž se (prý) připojil průvodčí a člen OSOŽ. Ten mu snad měl způsobit podlitinu na oku, žádný protokol s ním však nese-psal, chtěl jej ale předvést k ošetření. L. Fizik se tomu však ubránil, spěchal totiž na pohřeb. Vezl prý rodině postižené nájezdem mstitelského komanda peněžitý dar. Ve své krátké řeči, kterou později držel nad rakví ubitého E. Bendíka, vyzval Romy k soudržnosti a k tomu, „aby se nedali“. Vyjádřil rovněž pohoršení nad tím, že policisté (řekl policajti) se nyní snaží špinit památku mrtvého.

(...)

(dx)

Tato ukázka na první pohled zaujme tím, kolikrát a jakým způsobem se v ní zpochybňuje pravdivost cizí řeči, srov. „*podle svého vyjádření*“; „*(údajně) se zlomeným prstem na ruce (ten však neukázal)*“; „*k němuž se (prý) připojil průvodčí*“ a také opravu „*policisté – policajti*“. Na otázku, zda je počet distančních dán výrazů tím, že autor nepovažuje Fizika za seriózní osobu, nebo tím, že je to – v porovnání s ostatními Romy, jejichž hlasy ve sledovaných textech zazní – Rom bez bližšího určení, ale nelze odpovědět. Pro srovnání uvádím pouze článek Práce, ve kterém je Fizik nejprve citován a teprve potom je uvedena verze policie.

P 8.3.91, s. 1

Obávaný pohřeb v Klatovech se obešel bez výtržností

Vyšetřování pokračuje

(...)

⁶ Fizik jako jediný, byť v zanedbatelné míře, naplnil obavy z možného konfliktu, humornost následujícího referátu o něm by proto mohla mít i psychologické vysvětlení.

Jediný incident se odehrál ještě před pohřbem na klatovském nádraží, odkud přijel na pohřeb zraněný a se stopami krve na tváři Ladislav Fizik, zástupce Hnutí angažovaných Romů z Prahy:

„Po cestě ve vlaku jsem byl napaden,“ řekl nám, „na nádraží v Klatovech mne příslušníci Ozbrojené ostrahy železnic udeřili do oka, přestože jsem naléhavě vysvětloval, že chci v klidu na pohřeb a předat rodině zesnulého finanční sbírku.“ Jak jsem se dozvěděla krátce po pohřbu na OS VB v Klatovech, ostraha železnic měla informaci o výtržnostech ve vlaku, proto dva její členové čekali u příjezdu. Když chtěli Romy legitimovat, začal jim jeden z nich nadávat. Druhý z Romů se dal na útěk. Příslušníci ostrahy oba zadrželi, předvedli do kanceláře a při potyčce se pan Fizik škrábl o výložku jednoho z příslušníků.

(...)(kj)

3.3. Neromští obyvatelé Klatov

3.3.1 Pracovníci Koordinačního centra OF v Klatovech

Oficiálními reprezentanty klatovských obyvatel Neromů jsou pro novináře pracovníci tamního Koordinačního centra OF. Ti v analyzovaných textech „promlouvají“ častěji než představitelé státní správy pracovníci (výjimkou je jeden výrok tajemníka MÚ a citace z výzvy klatovského starosty spoluobčanům).

P 1.3.91, s. 2

V Klatovech narůstají obavy z odvetných akcí Romů

Podarí se zabránit vendetě?

KLATOVY (kj) „Tři rozezlení zástupci Romské občanské iniciativy z Teplic se dnes dostavili na naše koordinační centrum a informovali nás o tom, že romští občané jsou nespokojeni se situací v Klatovech a připraveni okamžitě vyrazit klatovským Romům na pomoc,“ řekla nám včera na klatovském Občanském fóru Jana Gáborová.

„Naštěstí s nimi bylo velice seriózní jednání a poté, co se seznámili s průběhem vyšetřování i s celkovou atmosférou, od svého úmyslu upustili. Obdobná situace je i v Chomutově, odkud se do Klatov údajně chystá více než 150 romských občanů, aby pomohli klatovským kamarádům. Informace mezi klatovskými občany se šíří neuvěřitelným tempem a k uklidnění situace nepřispělo ani vysílání televize, která hned v prvních dnech uvedla, že v komandu (jak víme, následkem jeho zásahu zemřel 21letý romský občan Emil Bendík a další čtyři byli zraněni) byli i Romové. Informace vycházela z pravděpodobného podílu 16letého romského mladíka na celé aféře, který byl údajně v roli tipaře. Naštěstí ROI dělá opravdu maximum, aby nedošlo k žádným odvetným akcím, a uklidňuje militantní nálady. Vůbec největší obavy máme z pohřbu zemřelého.“

(...)

3.3.2 „Hlasy obyvatel“ Klatov

Z následující ukázky a především z jejího titulu je zřejmé, obyvateli Klatov se myslí pouze příslušníci majority.

ČTK 1.3.91

Protiromské nálady mezi veřejností

(...)

Dnešní vydání západočeského deníku Nová pravda uveřejnilo několik hlasů obyvatel města. Jeden z nich řekl: „Byl jsem před několika dny bezdůvodně napaden a surově zbit čtyřmi Romy. Mezi útočníky jsem poznal i zabitého Emila Bendíka, který v Klatovech proslul tím, že hrubým způsobem požadoval na lidech peníze a neváhal použít násilí, aby dosáhl svého.“

Jiný ohlas je z místního hotelu Beránek: „Skupina Romů napadla mého provozního a surově ho ztloukla. Policii nic nehlásil, protože mu vyhrožovali smrtí a vyvražděním celé rodiny. Nevíme, co máme dělat, a bojíme se.“

„Osobně jsem viděl mnoho rvaček na vlastní oči, protože bydlím v ulici, kde Romové mají svůj dům. Při zákrocích nadávají sprostě policistům, ale nikdy se jim nic nestalo. Všichni se jich bojí, protože vražda pro ně nic neznamená, jak sami tvrdí,“ uvedl jiný občan Klatov.

Hlasy obyvatel Klatov zaznívají v analyzovaných textech i v podobě velmi blízké fámě. Tak např. v MFD z 8.3.91 se čte „*Vypráví se i o snaze některých instalovat v Klatovech druhou policii Černých šerifů. Vypráví se leccos...*“ (O uvádění neurčitě pojmenovaných zdrojů ve zpravodajství ČTK viz 2.1.). Nelze si přitom nepovšimnout, že

v tomto i v dalších případech se „hlas lidu“ objevuje tam, kde se mluví, spekuluje o příčinách události (srov. 5.2.2).

3.4 Exekutiva

3.4.1 Prohlášení Ministerstva vnitra ČR

V následujícím prohlášení MV stojí za pozornost především formulace „*před kriminálními živly, mezi kterými byli i Romové*“, která se snaží vyhnout – na rozdíl od ostatních shromážděných textů – jednoznačné etnické klasifikaci. Formulace „*Podle některých náznaků by se pohřeb Emila Bendika mohl stát místem konfrontace mezi Romy a ostatními občany*“ je pak svou neurčitostí blízká formulacím uváděným v 3.3.2 a posiluje obavy z blížícího se pohřbu (podrobněji o tom viz 5.2.3).

ČTK 4.3.91

Prohlášení MV ČR

„Podle nám dosud známých skutečností byla v poslední době bezpečnostní situace v Klatovech dost napjatá. Veřejná bezpečnost i přes veškeré vynaložené úsilí nedokázala vždy uchránit svými prostředky veřejnost před kriminálními živly, mezi kterými byli i Romové. Občané z obavy před odvetou některé případy ani nehlásili. S tím, jak vzala skupina lidí 'spravedlnost' do svých rukou, ale nemůžeme souhlasit,“ uvádí se v prohlášení, které dnes poskytla ČTK tisková mluvčí ministerstva vnitra ČR Magdalena Heřmanová.

„Podle některých náznaků by se pohřeb Emila Bendika mohl stát místem konfrontace mezi Romy a ostatními občany. Ministerstvo vnitra české republiky vyzývá veřejnost, aby pomohla policii udržet pořádek a zabránit násilí, MV udělá samozřejmě vše, co bude v jeho silách, aby pohřeb proběhl bez problémů a aby se podobné události neopakovaly,“ stojí dále v prohlášení.

3.4.2 Místopředseda federální vlády Jozef Mikloško

Ke klatovským událostem se v prohlášení pro ČTK vyjádřil i tehdejší místopředseda federální vlády Jozef Mikloško.⁷ Jeho text je zajímavý tím, že se v něm konstruuje kategorie „*demokraticky smýšlející občané*“ a že se útok na romskou rodinu poměrně explicitně usouvztahuje s dodržováním lidských práv a s přežívajícími rasistickými předsudky (o kontextualizaci klatovských událostí podrobněji v 5., o zpracování tohoto prohlášení v LN viz 2.2.1).

ČTK 5.3.91

K útoku na romskou rodinu v Klatovech a v Libkově

„Aniž bych jakkoliv předbíhal posouzení právní podstaty věci, které bude záležitostí nezávislého soudu, jsem otřesen tímto činem, jenž signalizuje přežívající rasistické předsudky v naší společnosti,“ uvedl v prohlášení k útoku na romskou rodinu v Klatovech 22.2.1991 a následně v obci Libkov, které dnes poskytl ČTK místopředseda vlády ČSFR Jozef Mikloško.

„Do mých kompetencí jako člena federální vlády patří i oblast respektování a důsledného dodržování lidských práv. Česká a Slovenská Federativní republika se k nim zavázala při svém vstupu do Rady Evropy a přijala Listinu základních práv a svobod.

Učiním ve své kompetenci ústavního činitele všechno pro to, aby dosud křehký rámec lidských práv byl zabezpečen a upevněn, a jsem přesvědčen, že podobné činy se setkají s rozhodným odsouzením všech demokraticky smýšlejících občanů,“ zdůraznil v prohlášení Jozef Mikloško.

4. Utváření kategorií

4.1 Romští představitelé kategorizují Romy

Na utváření vnitřně dále nečleněné kategorie Romové se výrazně podílejí představitelé ROI. Jejich pozice reprezentantů romského etnika je totiž nutně vede k užívání obecné kategorie Romové a k tomu, aby celou záležitost podávali jako rasový či etnický konflikt. Násilnosti spáchané na dvou romských rodinách označují jako „*promyšlené skupinové napadení Romů*“

⁷ Mohlo jít „pouze“ o reakci na slova představitelů ROI. Srov. „*K postoji vedení státu předseda ROI uvedl: „Cítíme absenci veřejného vystoupení ústavního činitele k těmto událostem.“* (MFD 2.3.91)

(z interpelace romského poslance Holomka v ČNR, srov. ČTK 27.2.91) a dokonce mluví o trestném činu genocidy.

ČTK 1.3.91

„To, co se stalo ve dnech 22. a 23. února v Klatovech a v Libkově, lze posuzovat jako trestný čin genocidy.“ Zdůraznil to na dnešní tiskové konferenci předseda Romské občanské iniciativy JUDr. Emil Ščuka, když hodnotil útok mnohačlenné bandy násilníků na romskou rodinu, jehož výsledkem bylo mj. těžké ublížení na zdraví s následkem smrti mladého Roma Emila Bendíka.

Citoval paragraf 259 trestního zákoníku, kde se tohoto trestného činu dopouští ten, kdo v úmyslu zničit úplně nebo částečně některou národní, etnickou nebo rasovou skupinu, způsobí příslušníkovi takové skupiny těžkou újmu na zdraví nebo smrt. Řekl, že šlo o rasisticky zaměřenou akci, která byla připravována (...)

Následující příklad ale velmi pěkně ukazuje, že užívání obecné kategorie Romové samými Romy je kontextově podmíněné.

ČTK 27.2.91

Na otázku zpravodajky ČTK, zda ROI hodlá udělat něco proti chování romských prostitutek na Václavském náměstí, předseda ROI vysvětlil, že se jedná o **olašské Romy**, kterým československé zákony vzaly možnost kočovat a u nichž lze však těžko počítat s integrací. Připustil, že na jejich zvyklosti doplácí **starousedlí Romové v České republice, kteří žijí na vyšší sociální a vzdělanostní úrovni**. ROI se snaží být v kontaktu s jejich „vají“, tj. staršími, aby je ovlivnil.

4.2 Romové kategorizují většinové etnikum

V jednom případě se o příslušnících většinového etnika mluví jako o „*klatovské veřejnosti*“: „Z toho, co jsme viděli a slyšeli, bohužel musíme konstatovat, že to, co se stalo, je bráno klatovskou veřejností s jistým ulehčením“ (místopředseda ROI M. Tancoš, ČTK 27.2.91). Většinou jsou ale Neromové v shromážděných textech kategorizováni jako „*bílí*“, viz např. *brutální útok bílých proti Romům* (Š. Bažo, představitel klatovské ROI); „*Děkuju vám, že jste přišli (...) děkuju bílým, který taky přišli... a vy, Cikáni, běžte všichni domů, už se to nesmí nikdy stát*“ (dědeček E. Bendíka) nebo „*Poslanec ČNR Dezidér Balog novinářům sdělil, že rozpory mezi bílými a Romy jsou vyvolané a živené záměrně silami typu sládkovských extrémistů*“. Pro přesnost je ale třeba říci, že ve všech těchto případech se s kategorií „*bílí*“ vyskytuje současně i kategorie „*Romové*“ či „*Cikáni*“.

4.3 Média kategorizují Romy

V analyzovaných textech se pracuje spíše s obecnou kategorií Romové než s konkrétnějšími označeními *romská rodina* či *Bendíkovi*. To je zřejmé již z toho, že první zpráva ČTK o těchto událostech, opatřená titulkem *Neznámá skupina osob napadla romskou rodinu* (25.2.91), byla v jednotlivých denících otištěna s titulky *Útoky na Romy* (RP 26.2.91), *Přepadení Romů* (SS 26.2.91). Podobně je nadepsána i vlastní zpráva Práce, viz *Útok na Romy. Co umí udělat zákon v rukou nepovolanych* (P 26.2.91). Etnickou příslušnost jako základní atribut obětí výrazně evokuje i titulky *Pogrom v Klatovech* (OD, ZN 26.2.91) a koneckonců i titulky *Ostudný lynč* (MFD 26.2.91), srov. heslo *lynčovat* v SSČ „provádět, provést lynč“. K etnickému aspektu události tak neodkazuje jedině titulky *Smrtící incident* (LD 26.2.91).⁸

⁸ Tato a všechna další pojmenování danou událost kategorizují, a to má důsledky pro čtenářovo vnímání události a jejích aktérů: pojmenování „*lynč*“ a „*trestná výprava*“ (ČTK 25.2.91, RP 26.2.91) implikují (druhé mnohem méně jednoznačně, mluví se např. o trestné výpravě proti Indiánům) vinu obětí, pojmenování „*pogrom*“ vyvolává naopak představu nevinných obětí vystavených násilí. Víceslovná pojmenování „*bartolomějská noc*“ a „*noc dlouhých nožů*“ (OD 6. a 8.3.91) pak ukazují spíše to, že i zde je podstatným motivem volby různých pojmenování snaha neopakovat se, být originální.

4.4 Majoritní tisk kategorizuje majoritní obyvatelstvo

4.4.1 Odmítnutí kategorie „bílí“

S pojmenováním *bílí* jako označením majoritního etnika se lze v českém demokratickém tisku setkat téměř výhradně v uvozovkách. (Výjimkou je P z 26.2., kde se píše o střetech mezi „romským a bílým obyvatelstvem“.)⁹ Vzhledem k polyfunkčnosti uvozovek však není možné vždy rozhodnout, zda signalizují cizí řeč, tj. řeč Romů, nebo vyjadřují obecnou nepřijatelnost takto vymezené kategorie. Přesto se domnívám, že tyto uvozovky slouží především k odmítnutí skutečnosti, že i **oni nás** (právě takto, vůbec nějak) kategorizují. Důkazem je pro mne to, že pojmenování „*snědy*“, „*snědé pleti*“ označující Romy, se v agenturních zprávách do uvozovek nedávají (viz 2.1).

4.4.2 Majoritní etnikum jako jediný reprezentant obecnějších kategorií typu veřejnost

Jedním z kategorizačních postupů užívaných při prezentaci většinového etnika je ztotožnění majority s veřejností, společností, populací atp. Srov. již citovaný titulek *Protiromské nálady mezi veřejností* (ČTK 1.3.91) nebo následující výrok tiskového mluvčího klatovské policie: „*Je smutné, že naše populace nemá k Romům dobrý vztah, ale asi to pramení z toho, jak se ve společnosti chovají. Nikoho to však neopravňuje k tomu, aby hrubě porušoval zákonnost a užíval práva lynče...*“ (RP 8.3.91).

4.4.3 Užití užších kategorií pro příslušníky majority

Tento postup se uplatňuje především tam, kde se píše o pachatelích (obecně: všude tam, kde je riziko, že kategorii, jíž je autor promluvy členem, bude přisouzena negativní charakteristika). Pachateli útoku na romské rodiny jsou „*bílí rváči*“; „*bílí útočníci, často kriminálníci*“ (tiskový mluvčí klatovské policie, MFD 27.2.91), resp. lidé „*bez pracovního poměru*“ či „*veksláři*“ (ČTK 27.2.91, 28.2.91). O mladších útočnících se pak dozvídáme, že se hlásí k tzv. „*sabathům*“ (ČTK 26.2.). Jako výraz zužování kategorie Neromové lze chápat také výpovědi typu „*Zatím se neprokázala účast příznivců hnutí skinhead*“ (ČTK 26.2.91) a „*Nikdo z nich není přívržencem skinheads*“ (ČTK 28.2.91; v RP 1.3.91 je totéž vytučněno). Tyto výpovědi ale především znovuutvářejí relační pár Romové – skinheadi, resp. odrážejí existenci tohoto relačního páru v obecném povědomí. Existenci tohoto relačního páru v obecném povědomí upevňuje také označování podobných událostí pojmenováními „*potyčka*“ či „*incident*“. Ta explicitně odkazují ke dvěma stranám, které spolu navzájem bojují, a – implicitně – ke straně třetí, veřejnosti, která jejich boj sleduje, hodnotí atd.

4.5 Vytváření společné kategorie

Výjimečně se lze u příslušníků obou etnik setkat se snahou konstruovat kategorii, která by zahrnovala Romy i Neromy. Např. klatovský starosta konstruuje ve své výzvě obyvatelům města kategorii „*široká veřejnost*“ (s tím srov. rozšiřování kategorie Neromové v 4.4.2, zvl. pak titulek *Protiromské nálady mezi veřejností*).

⁹ K tomu srov. ještě následující zprávu ČTK, která se k analyzované události vztahuje, ale byla publikována mimo sledované období.

ČTK 14.4.91

V sobotu (...) byl v Nápravně výchovném ústavu v Plzni na Borech zraněn bodnou ranou romský vězeň Josef Jano. Ještě ne třicetiletý muž patří do rodiny Bendíků a Janových, která se koncem února stala terčem útoku početné skupiny „bílých“ v Klatovech a v Libkově. (...) V pondělí se očekává, že členové klatovské ROI a stoupenci „bílé odvety“ vydají společné prohlášení k situaci ve městě.

ČTK 4.3.93

Starosta města Klatov dnes vyzval širokou veřejnost ke klidu, rozvaze a pořádku. V prohlášení odsoudil násilí, ať se ho dopustí kdokoli. Varoval před emocemi, které jsou špatným rádcem. Jak uvedl, rozptýlení obav a strachu bude stát mnoho úsilí (...)

Názor poslance ČNR D. Baloga, že „rozpory mezi bílými a Romy jsou vyvolané a živěně záměrně silami typu sládkovských extrémistů“ (ČTK 7.3.91), ukazuje, že snaha o vytvoření střechové kategorie pro Romy a Neromy může vést k potvrzení relevance těchto kategorií. Podobně je tomu v řeči ústředního tajemníka ROI Ladislava Suchánka: „Jsme pro vytvoření demokratického státu s pevným právním řádem, kde na každého násilníka musí být brán stejný metr, ať je bílý nebo černý...“ (ČTK 27.2.91). V obou promluvách ale stojí za pozornost především fakt, že se společná kategorie tvoří poukazem k nějaké jiné kategorii, zde *sil typu sládkovských extrémistů*, resp. „násilníci“, vůči níž se mohou Romové i Neromové vymezit.¹⁰

4.6 Zpochybnění kategorií

V počáteční fázi referování o klatovských událostech nelze přehlédnout spekulace o tom, že si prostřednictvím bílých násilníků vlastně vyřizovala účty jedna romská rodina s druhou.

MFD 27.2.91, s. 7

Bílým násilníkům dělal tipaře Rom

Válka rodinných klanů?

(...)

(tiskový mluvčí klatovské policie:) ... Znáám je už také mladý Rom, který s bílými rváči spolupracoval a Romy tipoval – zřejmě motivován dávnými a tady u nás dobře známými rozpory dvou velkých romských rodin.

(...)

(Jan Čech)

MFD 28.2.91, s. 1, 2

Romové chtějí klid

(...)

Důležitou roli v celé věci s velkou pravděpodobností sehrál mladý Rom, který s bílými rváči spolupracoval a Romy pro napadení tipoval – snad motivován rozpory dvou velkých romských rodin. Už byl tento chlapec zajištěn?... (minirozhovor s tiskovým mluvčím klatovské policie; Jan Čech)

Této hypotézy, opírající se o fakt, že mezi útočníky se vyskytoval také 16letý Rom (jeho úloha ale vůbec nebyla jasná), se držela zvláště MFD (viz výše jejího redaktora, který sleduje „horkou“ stopu a ptá se tiskového mluvčího policie téměř stejnými slovy, která od něho slyšel den předtím), ale objevila se i v televizním zpravodajství (viz P 6.3.91). Tato verze byla pro noviny zajímavá, protože dávala prostor k dalším spekulacím, odráží ale také jeden z principů zacházení s kategoriemi, který by bylo možné popsat takto: Relevantnost (etnických) kategorií pro danou událost je jakoby zpochybněna poukazem na to, že jde o „vnitřní záležitost“ dané komunity nebo že je celá věc složitější. Oba tyto postupy jsou použity ve výše uvedeném titulku *Válka rodinných klanů? Bílým násilníkům dělal tipaře Rom* a jejich výsledkem je upevnění již existujících kategorií. Explicitně obvykle té, k níž mluvčí nepatří (Romové), protože kategorie, k níž mluvčí přísluší (majorita, veřejnost atd), obvykle tvoří nepříznakové pozadí. Jako vnitřní záležitost, která se většiny primárně netýká, jsou obvykle líčeny také konflikty mezi Číňany, Vietnamci či Ukrajinci (k tomu srov. Homoláč 1998).

¹⁰ Ne všichni Neromové se samozřejmě vymezují vůči silám typu sládkovských extrémistů jako vůči něčemu cizímu, negativní důkaz o tom podává Mikloškova kategorie *všichni demokraticky smýšlející občané*. Srov. „jsem přesvědčen, že podobné činy se setkají s rozhodným odsouzením všech demokraticky smýšlejících občanů“ (ČTK 5.3.91)

5. Kontextualizace klatovských událostí

5.1 Představitelé ROI

Politici představitelé Romů prezentovali klatovské události jako rasový konflikt, srov. např. *brutální útok bílých proti Romům* a především požadavek kvalifikace útoku jako trestného činu genocidy. Chápali je jako extrémní projev rasové diskriminace, a proto na tiskové konferenci uspořádané ke klatovským událostem mluvili také o nucené sterilizaci romských žen nebo tom, že do některých restaurací je Romům vstup zakázán.¹¹ Srov. následující dvě ukázky:

ČTK 27.2.91

Přejeme si, aby se na nás nevztahovaly pouze povinnosti, ale také práva, abychom mohli vstupovat do veřejných místností bez obav, že budeme vyhozeni.“ (...)

P 2.3.91, s. 2

Zástupci ROI se bojí rasové nenávisti

Romové prchají

Podle údajů bývalých národních výborů žilo před dvěma roky v celé ČSFR na 398 tisíc Romů, z toho dvě třetiny na Slovensku. Zástupci Romské občanské iniciativy však na včerejší tiskové besedě konstatovali, že tato fakta nejsou přesná – předpokládaný odhad je 800 tisíc.

Některé kroky bývalého režimu byly prý zacíleny výhradně na romské obyvatele. Zejména sterilizace žen (týkala se matek majících víc než tři či čtyři děti, věkovou hranicí bylo čtyřicet let) za úplatu 20 až 25 tisíc korun.

(...)

Tisková konference byla svolána především na téma Klatovy a Libkov, kde v minulých dnech došlo k napadení Romů „bílými“ násilníky. Zástupci ROI zcela odmítli zprávy o údajné účasti romských občanů i podezření o vyřizování účtů dvou romských skupin prostřednictvím bílých rasistů. „Tato událost byla připravována a její pohnutkou nebylo nic jiného než rasová nenávist,“ shodli se jednomyslně zástupci ROI.“ Žádají také změnu právní klasifikace činu, a to podle paragrafu 259 trestního zákona, odst. 1d. Protirasový motiv by měl být „oceněn“ v rozmezí 12 až 15 let odnětí svobody. Romští obyvatele se prý bojí v těchto městech více než za druhé světové války. Strach z rasismu byl také v uplynulých měsících důvodem k odchodu 54 romských rodin do SRN, v posledním týdnu k nim přibýlo dalších 17 rodin ze Smíchova na Praze 5. (kat)

Částečně stranou hlavního proudu argumentace představitelů ROI stojí snaha mluvit o Romech v kontextu práv či problémů národnostních menšin. (O usouvztažení útoku s otázkou dodržování lidských práv v prohlášení J.Mikloška viz 3.4.2). Nutno ale říct, že se o ní nemluví v souvislosti s klatovskými událostmi, ale v souvislosti s předpokládanou migrací Romů ze Slovenska.

ČTK 1.3.91

Na dotazy novinářů týkající se migrace Romů ze Slovenska do ČR a na možnosti řešení těchto problémů, Klára Samková odpověděla, že je třeba na půdě Federálního shromáždění vytvořit komisi, která by se zabývala nejen otázkami Romů, ale i příslušníků dalších národností (...)

5.2 Tisk

5.2.1 Vypojování z kontextu interetnických vztahů

Dříve než ukážu, do jakých souvislostí média klatovské události zapojovala, zmíním se o nepříliš výrazné, ale přesto zaznamenaníhodné – tendenci tyto události ze souvislostí naopak vypojovat. Mám na mysli zvl. vyhýbání se pojmenováním „rasový“ či „rasistický“. To vynikne zvláště v konfrontaci s výše uvedenými pojmenováními události „útok na Romy“ či „protiromské akce“ (viz 4.3). Jiným příkladem vypojování události z interetnických vztahů je

¹¹ Nelze ale nedodat, bez jakéhokoli odkazu ke skutečným událostem, že pro ně jako pro představitele Romů jakýkoli takový případ buď má etnický aspekt, nebo není.

odmítnutí toho, jak klatovské události kontextualizovali představitelé ROI, v následující zprávě OD. Srov. částici „*prý*“, konstrukci „*Skutečností je (...) Otázkou ale zůstává podíl viny*“, zřetelné rozlišování mezi diskriminací a fyzickým násilím a také to, že v druhé části článku, opírající se o jinou zprávu ČTK a podepsanou jinou šifrou, jsou citovány tři hlasy klatovských občanů neromského původu (viz 3.3.2).

OD 2.3.91, s. 10

Krutá daň nesnášenlivosti

PRAHA (as) – V souvislosti s útoky na Romy a klatovskou tragédií hovoří strana ROI o genocidě páchané na Romech. Občané této menšiny *prý* žijí v nelehkých podmínkách na okraji společnosti, která je odmítá.

Skutečností je, že projevy nesnášenlivosti se v poslední době ve společnosti vyhroutil. Otázkou zůstává podíl viny. Slušní lidé odsuzují fyzické násilí, při kterém byl zmařen i lidský život. Romská občanská iniciativa v ČSFR vyzvala k veřejné sbírce pro rodiny postižené klatovskou tragédií (...)

Na otázku, kdo v této zprávě promlouvá, resp. za koho mluví, lze odpovědět „slušný člověk“, resp. „slušní (bílí) lidé“, srov. užití tohoto pojmenování v dané zprávě a také prostor, kterého se v ní dostalo slušným klatovským občanům. Z pozice slušných lidí je pak možné mluvit o Romech a „neslušných lidech“ jako o dvou – ve vztahu k autorovi a k těm, za něž mluví – cizích, jiných stranách (viz „*Romové zorganizovali sbírku na Emila Bendíka (...) Naproti tomu druhá strana údajně sbírá finanční prostředky na kauci pro pětici mužů ve vazbě*“ (ČTK 4.3.91). Psát „*nestranně*“, zůstanu-li u Občanského deníku, jednou o „*komandu*“, „*bartolomějské noci*“, „*noci dlouhých nožů*“ a o tom, že „*prsty v pogromu na občany romské národnosti má už plných třicet lidí*“ (OD 6.3.91), podruhé zase o Romovi, který přijel na pohřeb zakrvácený, říkal, že mu zlomili prst, ale novinářům ho neukázal, a o policistech ve své pohřební řeči mluvil jako o policajtech (OD 8.3, plné znění dané pasáže viz 3.2.4).

5.2.2 Hledání příčiny

V analyzovaných novinových i agenturních zprávách má kontextualizace útoku na romské rodiny v Klatovech a v Libkově nejčastěji podobu hledání jeho **bezprostředních** příčin, či spíše spekulací o nich.¹² Píše se o tom, že šlo o trest za předchozí kriminální chování členů obou rodin, zvl. zabitého (sic), o vzetí spravedlnosti do vlastních rukou (srov. např. „*Útok na Romy. Co umí udělat zákon v rukou nepovoláných* a formulaci *blíže neurčená větší skupina pachatelů se rozhodla v Klatovech potrestat Romy a vzít spravedlnost do svých rukou*“, P 26.2.).¹³ Tento postup je dobře vidět také na následující ukázce.

P 6.3.91, s. 2

Konflikt nebyl náhodný

(...)

Názory klatovské veřejnosti na celou událost se značně rozcházejí (...) Zatímco na jedné straně se najdou ti, kteří rozhodně stojí na straně romských spoluobčanů a odsuzují tento rasistický počín, na straně druhé se ozývají hlasy sympatizující s komandem. V Klatovech kdekdo ví, že zejména mužská část rodiny Janů (tedy té, které komando zdemolovalo byt) má bohaté zkušenosti s porušováním našich zákonů. V zákulisí celého případu je zřejmě boj o podnikatelská místa, zejména o vekslování. Ani celý konflikt se pravděpodobně nezrodil inkriminovaným výstupem komanda. Svědčí o tom ostatně i skutečnost, že včera bylo zahájeno stíhání proti dvěma mladíkům – dvacetiletému a dvaadvacetiletému Pavlovi B. a Pavlovi Š. Oba jsou obviněni pro pokus trestného činu ublížení na zdraví. Když 20.2., tedy několik dnů před útokem komanda, napadli kolem 22. hodiny

¹² V jediném případě je prostředkem kontextualizace analogie, srov. titulky *Klatovský Bronx* (MFD 8.3.91, s.2). Uvádím ho především proto, že od poloviny 90. let se úvahy o podobnosti dnešní situace Romů s dřívější situací amerických černochů staly, zvláště v souvislosti s tzv. pozitivní diskriminací, důležitou součástí veřejného diskursu o Romech.

¹³ Tento obrat, objevil se mj. v prohlášení ministerstva vnitra i v řeči tiskového mluvčího klatovské policie, má ale své problémy: Pojmenování „*spravedlnost*“ odkazuje, jak známo, kromě práva také k morálce. V obou zmíněných případech se ale odsuzuje primárně pouze to, že pachatelé vykonávali spravedlnost místo státu.

večer šestadvacetiletého Vladimíra Janů, způsobili mu otřes mozku a otevřenou frakturu nosních kůstek, pro kterou byl od 1. března hospitalizován.

Celý případ je opravdu varující. Řešit romskou otázku musíme skutečně se vši naléhavostí. Mnohé totiž nasvědčuje tomu, že osmnácti- až dvacetiletí, ale i mladší chlapani, se nechali vyhecovat k odvetné akci pro těch, kteří vadí v kšeftu starším mazákům. Mnozí z rodičů projevují větší lítost nad celým činem než sami obvinění a stíhaní. Věřme, že všechny emoce brzy pominou.

(Kateřina Janková)

Hledání jiné příčiny obdobných událostí, než je rasový motiv, hraje v popřevratovém mediálním diskursu o Romech velmi důležitou, ne-li centrální úlohu, zástupci romské menšiny však tento postup odmítají. Srov. následující ukázky:

P 2.3.91, s. 2

Zástupci ROI se bojí rasové nenávisti

Romové prchají

(...)

Zástupci ROI zcela odmítli zprávy o údajné účasti romských občanů (na útoku, J.H.) i podezření z vyřizování účtů dvou romských skupin prostřednictvím bílých rasistů. „Tato událost byla připravována a její pohnutkou nebylo nic jiného než rasová nenávist,“ shodli se jednomyslně zástupci ROI.

(...)

(kat)

OD 8.3.91, s. 6

Oběť pohřbena, válka pokračuje?

Obřad byl důstojný. Ladislav Fizik má monokl. Policisté ve vikýři. Co bude za týden ..., čtrnáct dnů?

(...)

Ladislav Fizik (...) ve své krátké řeči, kterou později držel nad rakví ubitého E.Bendíka, vyzval Romy k soudržnosti a k tomu, „aby se nedali“. Vyjádřil rovněž pohoršení nad tím, že policisté (řekl policajti) se nyní snaží špinit památku mrtvého.

Upřednostňování jiného než rasového motivu se – tvrdím na základě zběžné znalosti materiálu – objevuje v referování o všech případech, kdy byla oběť násilí romského původu. Např. v souvislosti s utonutím Heleny Biháriové (Vrchlabí, 1998) se psalo o tom, že jednomu z pachatelů něco odcizila, v případě utonulého Tibora Danihela (Písek, 1993) zase média věnovala velkou pozornost tomu, že před tím, než ho hodili do vody a nedovolili mu vylézt na břeh, čichal toluen. Vytváření kauzálních spojení je samozřejmě charakteristické pro uchopování jakékoli události, v diskursu o Romech však navíc a možná především slouží k vymezení toho, co je a co není rasově motivovaný čin. Srovnáme-li totiž zprávy o útoku na romské rodiny v Klatovech se zprávou o útoku tří skinheadů na palestinského novináře v metru, která shodou okolností vyšla v den Bendíkova pohřbu, bude zřejmé, že v daném období rasově motivované je podle českých médií pouze násilí bez příčiny, přesněji řečeno násilí vyvolané jen příslušností oběti k jinému etniku.

MFD 8.3.91, s. 7

Smutno v metru

(...)

Redaktor týdeníku Al Hurrija sdělil ČTK, že (...) od neznámého mladíka znenadání bez jakékoli příčiny dostal tři údery (...) Rauka Mahmúd vyslovil názor, že skinheadi jsou v Československu pečlivě organizováni. Terčem jejich útoků jsou především lidé jiné než bílé pleti. „Občané, kteří mají odpor k rasismu, by měli žádat na státních orgánech neprodleně nápravu,“ konstatoval novinář.

Jakkoli zde může hrát roli i to, že šlo o cizince a navíc novináře, nelze přehlédnout, že napadený je ve zprávě – na rozdíl od obětí násilí v Klatovech – obsáhle citován a parafrázován a že útok na svou osobu zapojuje do podobně širokých souvislostí, do jakých zapojovali představitelé ROI napadení rodin Bendíků a Janů.

5.2.3 Obavy z odvety

Ve zprávách o klatovských událostech (i o všech dalších případech, kdy byla oběť romského původu) je velký prostor věnován obavám z odvety ze strany Romů.¹⁴ Srov. titulky *V Klatovech není do smíchu* (OD 27.2.91); *První tři za mříže. Výzva Romům: zachovejte klid* (P 28.2.91, jde o výzvu Romů); *Napjatá atmosféra v Klatovech* (LD 2.3.91); *Podarí se zabránit vendetě? V Klatovech narůstají obavy z odvetných akcí Romů* (P 1.3.91), *Strach z pohřbu* (MFD 5.3.91), *Klatovy jako kotel* (P 5.3.91), *Romové zatím v klidu* (P 7.3.91; jde o rozhovor s romským funkcionářem z Ostravy); *Vyšetřování pokračuje. Obávaný pohřeb v Klatovech se obešel bez výtržností* (P 8.3.91) nebo následující ukázkou (viz též citaci P z 1.3.91 v 3.3.1).

OD 6.3.91, s. 3

Stíháno je třicet osob!

PLZEŇ (dx) – V případě nedávné klatovské „bartolomějské noci“, který koncem minulého týdne převzal odbor vyšetřování Správy VB v Plzni, se opět rozšířily řady osob trestně stíhaných. Prsty v pogromu na občany romské národnosti má už plných třicet lidí, pět z nich je ve vazbě. Další výsledky vyšetřování nejsou zatím známy. V Klatovech však vládne atmosféra rozporuplných pocitů a hlavně obav ze čtvrtčního pohřbu oběti „komanda“. Sekretářka klatovského KC OF Jana Gáborová nám sice řekla, že OF dostalo oficiální vyjádření představitele plzeňské ROI pana Dezidera Baloga, že Romové zajistí, aby vše proběhlo v klidu a v pořádku, ale to – zdá se – k uspokojení občanů nestačí. Lidé se zejména bojí posílat děti do školy. Strach o děti je – jak nám řekl tajemník Městského úřadu pan Josef Heřmánek – oboustranný. Na městský úřad, ale i na Správu VB docházejí s tímto problémem nejen romští rodiče. Z realizovaných bezpečnostních opatření nám klatovští policisté prozradili pouze posilování stavu mužů a kontroly podezřelých osob ve městě, na nádraží a dalších přístupových cestách.

Zvlášť výrazně se s obavami příslušníků většinového etnika pracuje v článku OD z 8.3.91, opatřeném titulkem *Oběť pohřbena, válka pokračuje?* a podtitulky *Obřad byl důstojný. Ladislav Fizik má monokl. Policista ve vikýři. Co bude za týden..., čtrnáct dnů?*¹⁵ V podobném směru jako titulek a podtitulky působí v samém úvodu vlastního textu částice „samozřejmě“ a „nutně“ i důsledková konstrukce „*Obřad byl samozřejmě očekáván s obavami a napětím, a tudíž i za mimořádných bezpečnostních opatření policie...*“

OD 8.3.91, s. 6

Oběť pohřbena, válka pokračuje?

Obřad byl důstojný. Ladislav Fizik má monokl. Policista ve vikýři. Co bude za týden..., čtrnáct dnů?

KLATOVY (dx) – Na klatovském hřbitově sv. Jakuba, v Mollerovské kapli barokního kostelíka (zasvěceného pro změnu sv. Michalovi) začal včera ve 13.00 hodin pohřeb 21leté oběti líbkovské „noci dlouhých nožů“ Emila Bendíka.

Obřad byl samozřejmě očekáván s obavami a napětím, a tudíž i za mimořádných bezpečnostních opatření klatovské policie a přivolaných posil z Pohraniční stráže. Z nejrůznějších dohadů, které v souvislosti s blížícím se pohřbem nutně vznikaly, se nakonec potvrdil jediný – velká účast Romů. Na hřbitov jich proudily davy, což nikterak neodpovídalo skutečnosti, že poměr Romů a ostatních obyvatel v okrese Klatovy je 500 ku 98 000.

(...)

Klatovští občané proto jistě nepodlehli žádným iluzím, když otevřeně hovořili – a koneckonců stále hovoří – o obavách z dalšího vývoje. Bezúčelný nebyl ani onen policista, který se po celou dobu zpívání žalmů krčil za sklem kulatého okna kaple nad vchodem do kostela. A bezpředmětné asi nebudou též dohady jiných, že o pohřbu byl sice klid, ale co bude za týden..., čtrnáct dnů?

Rozhodně se neodvažují posuzovat reálnost popisovaných obav (nezabývám se ostatně klatovskými událostmi, ale tím, jak je prezentovala média); obyvatelé Klatov se mohli

¹⁴ Užívání pojmenování *odveta* a *pomsta* v diskursu o Romech by si zasluhovalo samostatnou studii.

¹⁵ Pro srovnání uvádím titulky a podtitulky ostatních deníků: *Vyšetřování pokračuje. Obávaný pohřeb v Klatovech se obešel bez výtržností* (P), *Obřad bez výtržností* (SS), *Nenávist zabíjela. Pohřeb oběti v Klatovech* (RP), *Pohřební klid. Romové se v Klatovech loučili s E. Bendíkem* (LN), *Klatovský Bronx. Tichý pohřeb 21letého Emila Bendíka* (MFD).

obávat např. střelby na ulicích, která by pochopitelně ohrožovala i ty, kteří s danými událostmi neměli nic společného. Přesto se domnívám, už jen proto, že se „motiv“ obav z odvety objevuje ve všech zprávách o násilnostech na Romech, které znám, že se v obavách z pomsty Romů velmi silně projevuje myšlení v etnických kategoriích: jde totiž – také, především – o obavy z toho, že se Romové budou mstít příslušníkům většinového etnika bez rozdílu.

5.2.4 „Romská otázka“

Patrně nejširší kontext, do něhož média klatovské události zapojila, navozují víceslovná pojmenování „romská otázka“ či „romský problém“.

ZN 26.2.91, s. 2

Pogrom v Klatovech

Klatovy (rc) – V naší veřejnosti dosud převládá názor, že romská otázka je žhavá hlavně ve velkých městech – známy jsou případy z Plzně, Ostravy, mosteckého sídliště Chánov a podobně. Události, ke kterým došlo v pátek ve večerních hodinách v Klatovech a o den později v Libkově na Domažlicku, však ukazují, že problematice soužití obyvatel české národnosti s Rómy by se urychleně měly věnovat kompetentní orgány i v menších místech.

(...)

P 7.3.91, s. 3

Romové zatím v klidu

Romská problematika patří v poslední době k citlivým bodům naší neklidné vnitropolitické scény. Události v Klatovech, ostravský soud s dvěma romskými vrahy – to vše poutá pozornost veřejnosti. Zajímalo nás proto, jak reagují na situaci Romové v Ostravě, která patří k jejich tradičním centrům. Pro odpověď jsme zašli za předsedou okresního Demokratického svazu Romů Andrejem Holubem.

(...)

(dav)

5.2.5 Implicitní kontextualizace, kontext čtenáře

Když redaktor Práce v úvodu rozhovoru s předsedou ostravského Demokratického svazu Romů zahrnul pod romskou problematiku spolu s klatovskými události také proces se dvěma romskými vrahy tří starých žen (viz citaci P ze 7.3.91 v 5.2.4), evidentně pracoval s obecnou kategorií Romové. Pro tuto chvíli je ale podstatnější, že tematizoval, resp. vytvořil kontext, který pro čtenáře jeho deníku implicitně existoval už od 28.2.91, kdy vyšla následující zpráva:¹⁶

P 28.2.91, s. 3

Dva zbabělí pachatelé před soud za trojnásobnou vraždu

Jaký trest zabijákům

OSTRAVA (se) Z trojnásobné vraždy se budou ode dneška zpovídat před krajským soudem v Ostravě dva pachatelé. Prokurátor žaluje 22letého Františka K. a 26letého Dušana K také za další trestné činy.

Oba Romové pověsili pracovní oděv na hřebík hned na počátku loňského roku. Od té doby intenzivně kradli

(...)

Stejný postup ale najdeme i v dopise kladenských Romů, který otiskla Práce 6. 3.

¹⁶ Podobně si mohl čtenář MFD v sledovaném období naopak přečíst kromě textů o klatovských událostech také článek o Romském středisku služeb v Pardubicích, nazvaný *Využijí šanci?* (MFD 6.3.91, s. 7). Tyto dva příklady je ale třeba chápat jen jako poukaz k tomu, že analyzované texty jsou principiálně ve vztahu se všemi texty daného deníku, tedy přinejmenším se všemi texty o Romech, které v něm vyšly.

P 6.3.91, s. 2

Slovo do vlastních řad kladenských Romů

(...)

„Vyzýváme všechny Romy v celém Československu k zachování rozvahy a klidu. Žádáme pana prokurátora, aby postupoval spravedlivě a Romy z ROI v Klatovech o průběhu soudního jednání informoval, jsme rozhořčeni nad Romy z Ostravy, kteří své bujnosti páchali na starších lidech. Přejeme jim spravedlivé potrestání. Vyzýváme vás, všechny Romy, zůstaňte lidmi!“

Sympatické slovo, co říkáte?

6. Závěr

Ze všeho, co bylo dosud řečeno, myslím vyplývá, že ve sledovaném období byl pro mediální diskurs o Romech charakteristický následující paradox: Na jedné straně se tisk většinou vyhýbal tomu, aby útok označil (i) za rasově motivovaný, a věnoval velkou pozornost jiným motivům, na druhé straně ale téměř neustále pracoval s obecnou, dále nečleněnou kategorií Romové.

Klatovské události rozhodně nebyly jen to, co se o nich napsalo v českém tisku, poslední citát ale ukazuje, že někteří z těch, kteří se k nim tehdy vyjadřovali, viděli souvislost mezi tím, jak byly, resp. nebyly tyto a podobné události pojmenovány, a tím, jak kompetentní orgány v takových případech postupovaly.

ČTK 7.3.91

Poslanec ČNR Dezidér Balog novinářům sdělil, že (...) Přetrvává jistá zdrženlivost nazývat události rasistickým činem. To podle názoru poslance proto, aby se k tomu kompetentní orgány nemusely vyjadřovat, natož problém řešit.

Seznam citovaných agenturních zpráv a novinových textů

- Neznámá skupina osob napadla romskou rodinu. ČTK 25.2.1991.
Policie vznáší obvinění proti útočníkům. ČTK 26.2. 1991.
Útoky na Romy. RP 26.2. 1991, s. 4.
Přepadení Romů. SS 26.2. 1991, s. 4.
ČTK: Útok na Romy. Co umí udělat zákon v rukou nepovolaných. P 26.2. 1991.
rc: Pogrom v Klatovech, ZN 26.2. 1991, s. 2
Pogrom v Klatovech. OD 26.2. 1991, s. 7.
Ostudný lynč. MFD 26.2. 1991. s. 2.
čtk: Smrtící incident. LD 26.2.1991, s. 7.
Na tři hlavní podezřelé uvalena vazba. ČTK 27.2.1991.
Romská občanská iniciativa k událostem u Klatov. ČTK 27.2.1991.
dx: V Klatovech není do smíchu. OD 27.2.1991, s. 3.
kj: Po stopách komanda, P 27.2.1991, s. 2.
rc: Rómové chtěli odvetu. Ještě k tragickým událostem v Klatovech, ZN 27.2.1991, s. 7.
J. Čech : Válka rodinných klanů? Bílým násilníkům dělal típaře Rom, MFD 27.2.1991, s. 7.
Další dva podezřelí za mřížemi. ČTK 28.2.1991.
J. Čech: Romové chtějí klid. MFD 28.2.1991, s. 1, 2.
kj: První tři za mříže. Výzva Romům: zachovejte klid. P 28.2.1991, s. 2.
se: Jaký trest zabijákům. Dva zbabělí pachatelé před soud za trojnásobnou vraždu. P 28.2.1991, s. 3.
Protiromské nálady mezi veřejností. ČTK 1.3.1991.
kj: Podaří se zabránit vendetě? V Klatovech narůstají obavy z odvetných akcí Romů. P 1.3.1991, s. 2.
J. Čech: Klid a spravedlnost. MFD 2.3.1991, s. 2.
kat: Romové prchají. Zástupci ROI se bojí rasové nenávisti. P 2.3.1991, s. 2.
as: Krutá daň nesnášenlivosti . OD 2.3.1991, s. 10.
toh, č: Napjatá atmosféra v Klatovech. LD 2.3.1991, s. 3.
Prohlášení MV ČR. ČTK 4.3.1991.
K útoku na romskou rodinu v Klatovech a v Libkově (prohlášení místopředsedy federální vlády J. Mikloška). ČTK 5.3.1991.
rd: Strach z pohřbu. MFD 5.3.1991, s. 2.
Klatovy jako kotel. P 5.3.1991, s. 2.
K. Janková: Konflikt nebyl náhodný. P 6.3.1991, s. 2.
dx: Stíháno je třicet osob! OD 6.3.1991, s. 3.
K. Janková: Konflikt nebyl náhodný. Slovo do vlastních řad kladenských Romů. P 6.3.1991, s. 2.
Rasismus přežívá. Mikloško k útokům proti Romům. LN 6.3.1991, s. 2.
Pohřeb Roma ubitého při útocích v Klatovech a Libkově. ČTK 7.3.1991.
dav: Romové zatím v klidu. P 7.3.1991, s. 3.
M. Pecháčková: Klatovský Bronx. Tichý pohřeb 21letého Emila Bendíka, MFD 8.3.1991, 1, 2.
D. Proboštová: Pohřební klid. Romové se v Klatovech loučili s E. Bendíkem. LN 8.3.1991, s. 16.
dx: Oběť pohřbena, válka pokračuje?, OD 8.3.1991, s. 6.
kj: Obávaný pohřeb v Klatovech se obešel bez výtržností. Vyšetřování pokračuje, P 8.3.1991, s. 1.
Smutno v metru. MFD 8.3.1991, s. 7.

Literatura

- Nekvapil, J. (1999/2000). Etnometodologická konverzační analýza v systému encyklopedických hesel. *Češtinář* 10, č. 3, 80 – 87 (viz též <http://ulug.ff.cuni.cz/osobni/nekvapil.html>).

Summary

One Face of the Media Discourse on the Romany (Reporting on the Events in Klatovy in February 1991)

The article analyses texts from the Czech press dealing with the attacks on the dwellings of two Romany families living near the western Bohemian city of Klatovy in 1991. The attacks, which ended in the death of a young Romany man, were one of the first cases of inter-ethnic violence in what is now the Czech Republic after the political changes in November 1989 to attract wide media interest. With the exception of one brief commentary, all the texts published in the two weeks following the events can be defined as news, which make it possible to show, among other things, what the Czech media of that period saw as objective and unbiased reporting, and what language was seen as neutral and unmarked. The analysis was aimed primarily at discovering how the texts present the views, the “voices”, of those involved in the cases and of others who commented on them, how these individuals were categorised and how the events were set in context.

The Czech newspapers gained their information on the events primarily from the police, either directly or through the Czechoslovak Press Agency. The police investigator was also the main interpreter of the events, rather than, for example, the local representative of the Romany minority who was seen as a go-between between the Romany and majority populations, but who was largely ignored as a source of information and interpretation of the events. With respect to Romanies, the press paid the greatest attention to the representatives of national Romany organisations, although their views were quoted with varying degrees of distance, and minimal space was devoted to the members of the families that had been attacked. In contrast to the usual habits of the press, considerable space was also devoted to news from unacknowledged sources, and to rumours attributed to the majority population of Klatovy. With respect to the creation of categories in the texts analysed, the common and unarticulated category of Romanies is usual among both the majority press and the representatives of the Romanies. The press automatically generalise the majority ethnic group as “the public”, “the population”, etc., with the Romanies separated out of this, while the perpetrators of the attacks were also separated out from the majority ethnic group and narrower categories of “white racists” or “criminals” were created for them.

The context into which the attacks were most commonly set was the so-called Romany Question, understood by the majority media as a problem that the majority ethnic group has with Romanies. This allowed the press to speak of cases in which a Romany was killed in connection with crimes committed by Romanies. Romanies themselves sometimes fell prey to this interpretation, but for the majority of representatives of national and local Romany organisations, the usual context in which the attacks were seen was that of racial discrimination against Romanies. The majority media did not share this contextualisation and looked for other causes, most often turning to the interpretation of the attacks as the attackers “taking the law into their own hands”. This shows that for the Czech media, an act can only be seen as racially motivated when all other possible motives have been eliminated. For the Czech media, however, the rejection of the racial motive is not in conflict with the use of the common category of Romany to describe the victims. The search for non-racial motives for the acts is also characteristic of writing on other cases of inter-ethnic violence, and the elements found in the analysed texts include stereotypes of Czech public discourse on Romanies, such as the fear of Romanies’ revenge.